

СКРИННІКОВА Н., здобувач
(Донецький національний університет)

УДК 343.8

ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНЕ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ, ВЧИНЕНИМ НЕПОВНОЛІТНІМИ ОСОБАМИ ЖІНОЧОЇ СТАТІ, В УКРАЇНІ

Висвітлено питання загальносоціального запобігання злочинам, вчиненим неповнолітніми особами жіночої статі, запропоновано нові підходи до заходів загальносоціального запобігання.

Ключові слова: запобігання, загальносоціальні заходи, злочини, вчинені неповнолітніми особами жіночої статі.

Освещены вопросы общесоциального предупреждения преступлений, содеянных несовершеннолетними лицами женского пола, предложены новые подходы к мерам общесоциального предупреждения.

Ключевые слова: предупреждение, общесоциальные меры, преступления, содеянные несовершеннолетними лицами женского пола.

The questions of social preventions of crimes committed by minor persons of a female are covered here, new approaches to measures social preventions are offered.

Keywords: the prevention, social measures, crimes, committed by minor persons of a female.

Соціологічні дослідження свідчать про те, що є декілька головних джерел, де зароджуються антисуспільні діяння, які вчиняються неповнолітніми особами жіночої статі:

1) так звані неблагополучні сім'ї, з яких виходять неповнолітні дівчата з віктимною поведінкою;

2) неформальні (примітивні та складні) групи неповнолітніх дівчат або групи з неповнолітніх осіб тієї ж категорії з кримінальною спрямованістю.

Так, на сьогодні названі групи існують у всіх сферах життя суспільства, але існують і такі, що майже не доступні інформаційно та не піддаються контролю та обліку з боку суспільства і держави. Неконтрольоване дозвілля, вулиця, засоби масової інформації – це не лише територіальні та комунікативні поняття, але й частина доквілля, що здатне спотворити моральне обличчя неповнолітніх дівчат. Отже, вчинення злочинів неповнолітніми особами жіночої статі є головним результатом неправильного, недостатнього або неспроможного соціального та сімейного виховання, негативного впливу оточення та поганого прикладу суспільства.

Проведене нами дослідження вчинених злочинів неповнолітніми дівчатами в Україні свідчить про їх груповий характер. Це означає, що ми маємо справу з певним соціальним суб'єктом, інститутом соціалізації, який функціонує за певними законами. Вивчення учасників груп (так звані підлітково-молодіжні співтовариства з делінквентною спрямованістю) показало, що здебільшого вони складаються з неповнолітніх осіб 16–17 років, але нерідко у цих групах є молоді люди віком 18–20 років. Це так звані вчорашні неповнолітні, які відбули покарання у виховних колоніях або були засуджені та звільнені від відбування покарання з випробуванням, або такі, що перебувають на обліково-профілактичних обліках.

Становлення особистості майбутніх неповнолітніх злочинниць – досить складний і тривалий процес залучення особи до соціального. Соціалізація охоплює усі соціальні процеси, завдяки яким неповнолітні дівчата засвоюють певні знання, норми, цінності, вимоги, що дають їм змогу функціонувати як членам суспільства. Провідним та визначальним початком соціалізації є цілеспрямований вплив. Але соціалізація здійснюється і через стихійні, спонтанні процеси, що так чи інакше впливають на формування неповнолітніх дівчат. Психологами досліджено, що засвоєння індивідом соціальних та моральних норм проходить ряд послідовних стадій. Моральна свідомість розвивається під час активної творчої взаємодії суб'єкта із соціальним середовищем. Але при цьому може і не бути досягнуто відповідності між нормативними позиціями особистості та вимогами соціальних норм. Слід, зокрема, враховувати, що норми досить стабільні, а життєві ситуації, досвід особистості значно мінливіший та різноманітний [1, с. 83]. Унаслідок взаємодії певних факторів неповнолітні дівчата визначають для себе ту або іншу поведінку, як правильну, так і неправильну. Злочинне навчання включає також сприйняття кримінальних поглядів, звичок та

умінь. У багатьох неповнолітніх дівчат це раннє навчання залишається складовою рисою особистості на все життя. Отже, неповнолітні дівчата навчаються злочинній (додамо від себе – так само, як і культурній) поведінці не тому, що мають до цього особливі злочинні нахили, а тому що кримінальні зразки частіше їм потрапляють на очі [2, с. 21-22].

Обраний напрям наукового дослідження належить до пріоритетних у науці криминології. Стаття виконана відповідно до плану науково-дослідної діяльності кафедри кримінального права та процесу Донецького національного університету. Тема узгоджується з положеннями Комплексної програми профілактики злочинності на 2011–2015 рр., затвердженої Указом Президента України від 25.09.2010 р. № 1376/2010, та Комплексної програми профілактики правопорушень на 2011–2015 рр., затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 29.09.2010 р. № 1911-р., Державною програмою запобігання дитячій бездоглядності на 2013–2015 рр., затвердженою Указом Президента України від 21 грудня 2010 р., Державною програмою підтримки сім'ї на період до 2012 року, затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України № 244 від 19 лютого 2011 р., Указом Президента України «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей» № 77/2011.

Розгляд проблеми запобігання злочинності неповнолітніх вже здійснювався на теренах криминологічної науки. У зарубіжній літературі увагу цьому приділяли такі відомі вчені, як Г.А. Аванесов, В.М. Кудрявцев, Р.С. Белкин, у вітчизняній криминології – Ю.А. Абросімова, І.П. Васильківська, А.М. Бандурка, Л.М. Давиденко, О.М. Джуца, В.О. Глушков, В.В. Голіна, В.К. Гришук, В.П. Ємельянов, А.П. Закалюк, О.М. Костенко, В.О. Меркулова.

Але немає наукових праць, спеціально присвячених проблемі загальносоціального запобігання злочинам, вчиненим неповнолітніми особами жіночої статі. Серед праць, яким притаманний комплексний підхід до цієї проблематики, в першу чергу слід виділити роботи таких дослідників, як І.П. Васильківська, О.М. Ігнатов, В.О. Меркулова, М.І. Трофимов, І.К. Туркевич, В.І. Лановенко, А.А. Примаченко, К.К. Сперанський, Н.С. Юзікова, С.С. Яценко.

Відповідно до поставленої мети можна виокремити такі завдання:

- 1) вказати на прорахунки та розробити нові підходи щодо здійснення загальносоціальних заходів запобігання у соціально-економічних, господарчо-управлінських, ідеологічних, культурно-виховних, екологічних, психологічних, медичних, комунікативних та правових сферах;
- 2) запропонувати здійснення загальносоціальних заходів, спрямованих на покращення соціальної політики, що створює економічні, соціально-управлінські, політичні, правові та інші передумови для ефективної реалізації кримінально-правового, адміністративно-правового, фінансового та спеціально-криминологічних напрямів запобігання злочинам, вчиненим неповнолітніми дівчатами;
- 3) зацікавити українське суспільство та політиків у здійсненні загальносоціальних програм запобігання та участі у посиленні запобіжного ефекту соціальних заходів;
- 4) визначити роль суб'єктів у здійсненні загальносоціального запобігання злочинам, що вчиняють неповнолітні дівчата.

По-перше, особливості прорахунків соціально-економічних, господарчо-управлінських, ідеологічних, культурно-виховних, психологічних, медичних, комунікативних та правових заходів запобігання містяться у тому, що їх розробка, планування та здійснення проводиться не заради боротьби зі злочинністю неповнолітніх, а для гармонізації та лібералізації суспільних відносин. На нашу думку, загальносоціальне запобігання – це такі продумані економічні, соціальні, політичні, ідеологічні, культурно-виховні, організаційно-управлінські, правові та технологічні реформування, що обов'язково та об'єктивно повинні здійснювати суспільство і держава зі стратегічною метою послаблення та усунення деструктивних явищ та процесів, криминогенних стандартів поведінки, що сприяють вчиненню злочинів неповнолітніми особами жіночої статі, а також посиленню заходів, що їх стримують.

Заходи загальносоціального запобігання впроваджуються у життя через державний механізм економічного та державного розвитку. Їх запобіжне значення полягає у тому, що передбачена стратегія та тактика соціально-економічного розвитку держави або регіону враховує можливі криминогенні „затрати” від здійснення закладених у них заходів. Отже, тільки мудра соціальна політика здатна сформувати цивільне суспільство, що є основою для правової держави, та позитивно впливати на всі сфери її життя.

Так, на думку економіста А. Шнипка, чи не найбільше бажання сучасної вітчизняної бу-

ржуазії – це щоб держава стала надійним партнером бізнесу, тобто агентом зовнішніх ринків, захисником від зарубіжної конкуренції, технологом прогресивних ідей [3, с. 20].

Суспільство та політики мають зрозуміти ці важливі положення економічної та кримінологічної політики у запобіганні злочинам, вчиненим неповнолітніми дівчатами, та мають бути зацікавленими у посиленні запобіжного ефекту соціальних заходів.

Вчинення злочинів неповнолітніми дівчатами – це одна з найзлободенніших проблем, як і взагалі вся злочинність неповнолітніх. Суть проблеми полягає у тому, що криміногенний потенціал неповнолітніх осіб жіночої статі свідчить про дедалі більшу їх готовність вирішувати свої справи та задовольняти свої потреби злочинним шляхом. В Україні кількість неповнолітніх дівчат віком від 14 до 18 років становить близько 1,8 млн осіб. Незважаючи на позитивні дані офіційної статистики, рівень злочинності серед неповнолітніх дівчат залишається високим з огляду на її значну латентність та зниження віку злочинців.

По-друге, запобігання вчиненню злочинів неповнолітніми дівчатами шляхом використання загальносоціальних заходів є гранично ранньою формою запобігання правопорушенням, оскільки у процесі його здійснення не припиняється генезис насильницької поведінки, а усувається сама можливість її появи. Запобігання у даному випадку базується на загальних закономірностях формування неповнолітньої особи жіночої статі соціального типу. Але це не виключає виділення й на загальносоціальному рівні конкретних кримінологічних аспектів. Так, за останні п'ять років в Україні прийнято низку нормотворчих та підзаконних актів, концепцій, програм, планів, у яких простежується тенденція впровадження заходів, спрямованих на послаблення впливу криміногенних чинників на неповнолітніх осіб. На превеликій жаль, нестабільність соціально-політичного статусу України, негативні процеси, що відбуваються у багатьох сферах життя, не послаблюють, а посилюють ці чинники та болісно вражають не тільки дорослих, але й неповнолітніх. Здебільшого ці заходи не досягають стратегічних цілей, про них просто забувають та не виконують ті особи, на яких покладено їх виконання. Особливо це проявляється тоді, коли відбувається зміна у вищих ешелонах влади.

Загальносоціальне запобігання злочинам досліджуваної групи неповнолітніх осіб – це, на нашу думку, не безпосередня діяльність відповідних суб'єктів запобіжної роботи з неповнолітніми, які беруть у ній участь, а отриманий результат від конкретно направленої політики.

По-третє, враховуючи гуманістичні аспекти у кримінальній політиці, історія правових ідей знайомить нас із двома основними концепціями соціального захисту від злочинності, коли в їх основу покладено кримінальне покарання та система запобігання злочинності. У юридичній літературі мали місце твердження, що ефективність боротьби зі злочинністю інколи вступає в конфлікт із справедливістю такої боротьби за рахунок додаткової суворості покарань. Можливо, конфлікт між ефективністю та справедливістю не стає принциповим. Однак очевидно, що він буде напруженим [4, с. 231-234]. Тому вважається необхідним пошук саме таких методів правоохоронної діяльності, які б забезпечували суспільству і ефективність, і справедливість.

Загальносоціальне запобігання злочинності серед неповнолітніх дівчат спрямоване на реалізацію положень Указів Президента України від 25.09.2010 р. № 1376/2010 та Комплексної програми профілактики правопорушень на 2011–2015 рр., затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 29.09.2010 р. № 1911-р., Державної програми запобігання дитячій бездоглядності на 2013–2015 рр., затвердженої Указом Президента України від 21 грудня 2010 р., Державної програми підтримки сім'ї на період до 2012 року, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України № 244 від 19 лютого 2011 р., Указу Президента України „Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей № 77/2011. Дослідження ефективності заходів запобігання злочинам нашої категорії неповнолітніх дівчат базується на вивченні головних положень Комплексної програми профілактики злочинності у Донецькій області на 2011–2013 рр., затвердженої розпорядженням голови Донецької обласної державної адміністрації від 24.12.2010 р. № 3567, Програми запобігання дитячій бездоглядності на 2011–2015 рр., затвердженої розпорядженням голови м. Донецька від 21.02.2011 р. № 2/11.

Істотними є загальносоціальні заходи, що опосередковано впливають на життєдіяльність неповнолітніх та передбачені, наприклад, в окремих напрямках державної сімейної політики, програмах розвитку молодого покоління, нормативно-правових актах, спрямованих на охорону материнства й дитинства (Закони України „Про сприяння соціальному становленню та розвит-

ку молоді в Україні” від 05.02.1999 р. № 2998-ХІІ, „Про соціальну роботу з дітьми та молоддю” від 21.06.2001 р. № 2558-ІІІ, „Про охорону дитинства” від 26.04.2001 р. № 2402-ІІІ).

Загальносоціальні заходи мають містити комплекс організаційних заходів запобігання злочинам серед неповнолітніх дівчат:

- всебічний та систематичний аналіз стану правопорядку у кожному місті, районі, області;
- реалізація комплексних планів скоординованих дій громадських організацій, громадян щодо запобігання девіантній поведінці неповнолітніх дівчат;
- постійне проведення у ЗМІ роз’яснювальної роботи щодо утвердження у суспільстві загальнолюдських цінностей, ведення здорового способу життя, що сприятиме зміцненню законності та правопорядку;
- відновлення діяльності громадських формувань з охорони громадського порядку у вищих навчальних закладах із залученням до їх роботи викладачів і студентів;
- створення органів профілактики з числа студентів, що проживають у гуртожитках;
- забезпечення тісної взаємодії громадських формувань з охорони громадського порядку у вищих навчальних закладах між собою та зовнішніми організаціями;
- продовження та поширення практики у середньоосвітніх закладах занять на тему: „Безпритульні діти”, „Самодопомога”, „Спорт замість вулиці” тощо;
- продовження та поширення практики використання „телефонів довіри”.

Загальносоціальні заходи мають передбачати: підвищення матеріального добробуту родин, де проживають неповнолітні дівчата, схильні до девіантної поведінки; забезпечення роботою всіх працездатних членів їх сімей; надання адресної та правової допомоги найбільш вразливим верствам населення; посилення просвітницької діяльності з соціальних, правових, педагогічних, психологічних, економічних, медичних проблем сім’ї; організацію змістовного дозвілля неповнолітніх дівчат та їх сімей тощо¹.

Вживаючи заходів загальносоціального рівня, держава повинна виходити з прагнення не стільки встановити опіку над сім’ями, скільки створити умови для їх самостійного життєзабезпечення. Тому нині, коли держава не може прямо підтримувати сім’ю, основним напрямом її політики має стати створення відповідних умов для їх (сімей) нормального функціонування. Загальносоціальні заходи безпосередньо не спрямовані на запобігання злочинам серед неповнолітніх, однак їх профілактичне значення велике. Покращуючи життя в суспільстві, вони послаблюють дію багатьох причин та умов злочинності [4, с. 255].

По-четверте, щодо суб’єктів у здійсненні загальносоціального запобігання слід вказати, що тут важливу роль відіграє взаємодія усіх сил та засобів при застосуванні системи заходів запобігання злочинності неповнолітніх. Відповідно до подання прокуратури м. Донецька про усунення порушень вимог чинного законодавства щодо профілактики правопорушень серед неповнолітніх дівчат (2010 р.) недостатньо забезпечено координацію зусиль відповідних органів щодо організації роботи із запобігання бездоглядності й правопорушенням серед неповнолітніх осіб досліджуваної категорії. Так, на обліку у службі у справах дітей м. Донецька станом на 2010 р. перебуває 185 неповнолітніх дівчат, схильних до бродяжництва та жебрацтва, тоді як на обліку у КМСД м. Донецька таких підлітків перебуває 143, що свідчить про недостатню координацію діяльності між ВуСН та КМСД районів міста. На обліку й органах ВуСН міста перебуває 1168 неблагополучних сімей, де виховується 985 дітей (жіночої статі) (34 з яких перебувають на обліку у ССН), однак така інформація не завжди надається до підрозділів кримінальної міліції у справах дітей для вжиття заходів запобігання, де на обліку перебуває лише 104 неблагополучних сім’ї.

Протягом року ВуСН не здійснено жодної перевірки у загальноосвітніх закладах щодо учнів, які перебувають на профілактичному обліку. Працівниками ВКМСН м. Донецька станом на 01.01.2010 р. до райвідділів за жебрацтво доставлено 99 неповнолітніх дівчат, проте жодної кримінальної справи стосовно дорослих осіб, які втягують неповнолітніх у жебрацтво, не порушено. Не надано інформації про неповнолітніх, які затримані за вчинення злочинів, на облік неповнолітні не поставлені і, відповідно, профілактична робота з ними не проводиться.

¹ Соціальні, психологічні, правові питання дитячої безпритульності 20-х років ХХ ст. розглядалися в працях А.С. Макаренка, В.Н. Сороки-Росинського, П.П. Блонського, Л.М. Василевського, А.Б. Залкінда, Л.С. Виготського, В.І. Куфаєва, (М.І. Левітіної)

Не надається своєчасно інформація за наслідками перевірки заяв чи повідомлень щодо фактів насильства у сім'ї (за 2009 р. таких заяв надійшло 543), не притягнуто до адміністративної відповідальності батьків, які неналежно виконують покладені на них обов'язки, та не заведено профілактичних справ щодо осіб, яким винесено попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї і, відповідно, не проводиться запобіжна робота з цими особами.

Відсутня належна координація дій ВКМСН з Донецьким обласним клінічним наркологічним диспансером з виявлення, обліку та спостереження за особами, які схильні до вживання наркотичних речовин, алкоголізму тощо. Фактично робота щодо взаємодії між цими підрозділами зведена до отримання списку осіб, поставлених на диспансерний облік, і то це робиться щоквартально, а не щомісячно.

Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що на загальносоціальному рівні запобігання здійснюється в результаті поєднання економічних, політичних, ідеологічних, організаційних та інших заходів, що не мають своїм спеціальним призначенням боротьбу зі злочинністю та запобігання злочинам серед неповнолітніх осіб жіночої статі. Але вони сприяють і цьому завданню, створюючи умови, що виключають саму можливість існування злочинності як соціального явища. Цей вид виступає як засіб, за допомогою якого в суспільстві досягається зниження рівня та обмеження масштабів злочинності.

Отже, здійснення попереджувальної роботи на загальносоціальному рівні створює можливість проведення спеціально-кримінологічних заходів спеціальними органами у справах дітей і службами справах неповнолітніх та спеціальними установами для неповнолітніх, що, безумовно, сприяє зниженню злочинності серед цієї категорії.

На наш погляд, взаємодія між суб'єктами профілактичної та запобіжної діяльності щодо контингенту неповнолітніх дівчат має полягати у такому:

- чіткі та скоординовані дії, спрямовані на виявлення та поставлення на облік неблагополучних сімей, у яких діти жебракують та бродяжать, криміногенного контингенту неповнолітніх жінок, регіональних факторів, що негативно впливають на поведінку неповнолітніх дівчат;
- спільна розробка планів та програм щодо переорієнтації, корекції та припинення делінквентної поведінки неповнолітніх злочинниць, спрямованих на мінімізацію, усунення, нейтралізацію чи блокування факторів, що негативно впливають на свідомість підлітків;
- своєчасний обмін інформацією між суб'єктами профілактичної та запобіжної діяльності щодо криміногенного контингенту, неформальних злочинних груп неповнолітніх жінок та забезпечення спільного постійного контролю за функціонуванням таких груп, а також здійснених заходів та ступеня їх ефективності й дієвості;
- проведення спільних семінарів, круглих столів та конференцій із залученням науковців, практиків та представників громадськості з метою вивчення досвіду, вироблення рекомендацій щодо запобіжних заходів із урахуванням особливостей регіону, кримінального контингенту, рівня злочинності тощо;
- координація діяльності правоохоронних органів, громадських організацій, закладів освіти, науки та охорони здоров'я у забезпеченні планомірного й комплексного використання засобів, спрямованих на блокування, нейтралізацію чи мінімізацію умов життя та виховання, що сприяють виникненню та формуванню протиправної поведінки неповнолітніх осіб жіночої статі.

Список використаної літератури:

- 1.Ставицька О.В. Анормний стан особистості як фактор злочинної поведінки підлітка // Питання боротьби зі злочинністю: Зб. наук. праць. – Х., 2004. – Вип. 8. – С. 83.
- 2.Социология преступности (современные буржуазные теории): Сб. статей / Пер. с англ.; Под ред. проф. В.С. Никифорова. – М., 1966; Криминология: Учеб. / Под ред. проф. В.Н. Бурлакова и др. – СПб., 1999.
- 3.Шнипко А. Прощание с «малиновым пиджаком». Чего хочет и чего добивается отечественная буржуазия // Голос Украины. – 2007. – 18 августа. – С. 20.
- 4.Клочков В.В., Шляпочников А.С., Кудрявцев В.Н. Теоретические основы предупреждения преступности. – М., 1977.

Надійшла до редакції 07.05.2011

